

PUBLIKACIJOS

MEDŽIAGA APIE LIETUVIŲ
PERIODIKOS PRADŽIĄ

I. PETRAUSKIENĖ

Vilniaus akademija buvo periodinių leidinių spausdinimo Lietuvoje pradininkė. XVIII a. viduryje jos spaustuvėje išspausdinti pirmieji laikraščiai: „Lietuvos kurjeris“ (Kuryer Litewski), „Vilniaus laikraščiai“ (Gazety Wileńskie), „Literatūrinės žinios“ (Wiadomości literackie). Šia nauja ano meto mūsų kultūriniam gyvenimui spaudos forma spaustuvė subūrė platesnį skaitytojų ratą, teikdama informacijas, spausdindama žinias iš užsienio ir savo krašto gyvenimo.

Įvertinant šį svarbų mūsų kultūros istorijos barą, nemažai rašyta apie lietuvių periodikos pradžią. Paminėtini Vlodo Abramavičiaus ir Jono Karoso straipsniai apie pirmuosius Vilniaus laikraščius bei atitinkamus skyrius „Vilniaus miesto istorijoje“, o taip pat lenkų kultūros istorikų veikalas „Drukarze dawnej Polski“, zes. 5. Šiuose darbuose, jau nekalbant apie ankstyvesnius tyrinėjimus, pasireiškė skirtingos nuomonės ir kai kuriais atžvilgiais subjektyvūs jau turimų žinių vertinimai. Tai liečia ir pirmojo laikraščio išėjimo datą. Ja kartais laikomi 1759, o kartais 1760 metai. Nuomonių skirtumo priežastimi yra aplinkybė, jog ne visi laikraščiai išliko iki mūsų dienų. Tačiau norint patikslinti pirmojo laikraščio išėjimo datą ir aplinkybes, reiktų remtis pirminiais spaudos istorijos šaltiniais, saugomais mūsų ša-

lies archyvuose. Iš tokių šaltinių ypač svarbi 1760 metų vasario 22 d. Augusto III-jo privilegija, suteikianti Vilniaus jėzuitų akademijos Kilmingųjų kolegijai teisę atidaryti naują spaustuvę ir spausdinti joje mokslinę literatūrą, o taip pat politines žinias ir naujienas iš užsienio laikraščių. Antroji spaustuvė nebuvo įsteigta, o laikraščius ėmė spausdinti senoji Akademijos spaustuvė. Nėra jokio pagrindo privilegijos datą laikyti vasario 20 dieną. LTSR Istoriniame archyve saugomas privilegijos originalas, kuriame aiškiai nusakyti ne tik metai, bet mėnuo ir diena.

Ne mažiau vertingi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Mikalojaus Čartoriskio laišakai Lietuvos jėzuitų provincijos provinciolui Pšeciševskiui, rašyti 1760 metų pirmojoje pusėje. Juose komentuojami klausimai, susiję su pirmųjų mūsų krašto laikraščių spausdinimu. Laiškai saugomi Maskvos senųjų aktų archyve.

Tiek privilegija, tiek ir čia publikuojami laišakai rodo, jog pirmasis laikraštis Lietuvoje „Lietuvos kurjeris“ išėjo 1760 metų pradžioje, greičiausiai balandžio 19 (šia data pasirodė „Literatūrinių žinių“ pirmasis numeris, o „Lietuvos kurjeris“, tiek ir jo priedas „Literatūrinės žinios“ išeidavo tą pačią dieną). Šie dokumentai leidžia tiksliai nustatyti mūsų pirmųjų laikraščių pasirodymo pradžią.

August Trzeci z bozey laski krol Polski wielki xiąze Litewski Ruski Pruski Mazowiecki Zmuydzki Kijowski Wolynski Podolski Podlaski In- flantski Smolenski Czernichowski xiąze dziedziczny Saski y elektor.

Oznaymujemy tym Listem przywilejem naszym wszystkim w obec y każdemu z osobna komyby o tym wiedzieć należało iz ponieważ zanesiona nam iest prozba przez Panow Rad naszych abysmy pro magis promovenda Literatura y exercytacyi młodzi pozwolili Collegio Nobilium Vilnensi Sub cura Patrum Societatis JESU zostaiącemu nową otworzyć Drukarnią y wniey drukować Polskim Językiem Lub innym Hystoryczne Philozophiczne Mathematyczne Polityczne wiadomości et folia volantia tudziesz tłumaczyć et summować Merkuryusze Francuskie tak że xięgi Memoires de l'Accademie de Sciences Memoires de Travaux, Journale de Sçavans y inne z Gazet cudzoziemskich y Francuskich polityczne wiadomosci y Nowiny ktoreby Naukom pomogaly. Przeto tym samym że iuz w Roku Tysiącznym Siedemsetnym Piędziesiątym Siodmym Patribus Societatis JESU e Provinciae Litvanae publiczne Noviny promulgować pozwolismy nietylko pomienione Collegium Nobilium Vilnense przyteżyze władzy y wolności et quod ad omnia Puncta et clausulas pierwszego Przywyłęju utrzymujemy ale też wszystkie Hystoryczne Physyczne Polityczne z Merkuryuszow Francuskich y xiąg wyżey pomienionych wiadomosci y nowiny drukować pozwalamy y na tę drukowanie osobliwszy druk Prasę y Drukarnie trzymać y wiele chcieć będzie exemplarzewo wybiac co miesiąc lub co tydzień pod iaką kolwiek formą będzie się podobało zezwalamy et in perpetuum approbiemy. y na ten koniec Ten nasz List daliśmy y ręką naszą podpisalismsy y pieczęcią Litewsk-

Augustas Tretysis, iš dievo malonės Lenkijos karalius, didysis kunigaikštis: Lietuvos, Rusijos, Prūsijos, Mazovijos, Žemaičių, Kijevo, Volynės, Podolės, Paliesės, Livonijos, Smolensko, Cernigovo, Saksonijos sosto įpėdinis ir elektorius.

Pažymime šiuo mūsų privileginiu raštu visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tik apie tai reikėtų žinoti, jog mums yra paduotas mūsų Ponų tarybos prašymas, kad mes didesniai literatūros išplitimui ir jaunimo pratyboms leistumėme Vilniaus kilmingųjų kolegijai, vadovaujamai Jėzuitų brolijos tėvų, atidaryti naują spaustuvę ir joje lenkų arba kitomis kalbomis spausdinti istorines, filosofines, matematines, politines žinias ir trumpalikius lapelius, be to versti ir sumuoti prancūzų „Merkurius“, o taip pat Mokslių akademijos pranešimų, darbų, „Journale de Sçavans“ ir kitas iš užsienio ir prancūzų laikraščių politines žinias ir naujienas, kurios padėtų mokslams. Todėl tuo pačiu, kad jau tūkstantis septyni šimtai penkiasdešimt septintaisiais metais Lietuvos Jėzuitų provincijos tėvams, ne tik paminėtai Vilniaus kilmingųjų kolegijai, esant tai pačiai valdžiai ir laisvei, viešai naujienas skelbti leidome ir kad prisilaikome visais paragrafais ir atvejais pirmosios privilegijos, o taip pat visas istorines, fizikos, politines žinias iš prancūzų „Merkurijų“ ir aukščiau paminėtų knygų ir naujienas spausdinti leidžiame. O tam spausdinimui ypatingesnius spausdmenis, spausdinimo mašiną ir spaustuvę laikyti ir tiek, kiek tik panorės, egzempliorių kas mėnesį ar kas savaitę patinkama forma spausdinti leidžiame ir amžiams aprobuojame. Ir tam tikslui tą mūsų raštą davėme, ir savo ranka pasirašėme, ir lietuvišku

M. Xze Czartoryski
21.IV.1760

Drukowanie Gazet, á osobliwe dziejow y dziennikow literackich pewień jestem, że będzie plurimum pożytecznie. Zgadzam się y ja z zdaniem w tym w tom Pana, aby ieden z swieckich miał takze nad tym dziełem inspekcyą; Jako zaś jest mi percepta doskonałość in omni Jm x^a Referendarza W^oXLitt^o tak życząc Go principaliter. Dirigującym Subalterna do tego dzieła, List moy w tey materiy do Jm przyłączam. (List prowincialiu z Wołczyzna).

Maskvos senųjų aktų archyvas,
f. 2188, apr. 5, Nr. 1333, lap. 70.

List prowincialiu Preciszewskomu
Wolczyzna 1760 maj 5.

Chwałę wielce usiłowanie Jch Męw XX Starszych A Wil. że przez drukowanie Gazet Literackich z Publicznemi wieściami, chcą prodesse Publicae utilitati. Pierwsze Exemplarze onych przez dwie iuz Poczty mnie przysłane, miałą ode mnie dostateczną approbacyą.

M. Xze
Czartoryski

KWWXL.

Ten pat, lap. 72.
z Wołczyzna 16 Juni 1760

Publiczne y Literackie wiadomości, których drukowanie w Wilnie iest zaczęte, rozumiem ze z czasem, co raz bardziej doskonalić się będą, nie tylko z wygodą ale y z pożytkiem ex inde pro Publico.

M. Czartoryski

Ten pat, lap. 73.

M. Kun. Čartoriskis
1760, balandžio 20

Esu tikras, kad spausdinimas laikraščiu, o ypač veikalų ir literatūrinių dienraščių bus labiausiai naudinga. Sutinku ir aš su ta Pono nuomone, kad taip pat šį darbą tikrintų vienas pasauliečių. O kaip man yra žinomas Jo Malonybės LDK kunigaikščio referendo tobulumas visur, tai jo pirmiausiai trokšdamas, savo laišką šiuo klausimu to darbo vadovams pridedu.

(Laiškas provinciolui iš Volčinos)

Laiškas provinciolui Pšeciševskuiui
Volčina, 1760 gegužės 5

Griu dideles pastangas Vilniaus Akademijos vyresniųjų, kad, spausdinami literatūrinius laikraščius su viešomis žiniomis, nori atnešti visuomenei naudą. Pirmieji jų egzemplioriai, jau prieš du paštus man atsiųsti, gavo man pakankamą aprobavimą.

M. Kun.
Čartoriskis

LDK D(idysis) K(ancleris)

Iš Volčinos, 1760 birželio 16

Suprantu, kad viešos ir literatūrinės žinios, kurių spausdinimas pradėtas Vilniuje, laikui bėgant kas kartą tobulės ne tik visuomenės patogumui, bet ir naudai.

M. Čartoriskis